כיתה י' | תנ"ך | שיעור 6 מתוך 7 | 45 דק' | בראשית לה, א-כט

ממלכתי: סיפורי האבות בבראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

שוב לבית אל: "הסרו את אלהי הנכר"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את אירועי הפרק: העלייה לבית אל, הברכה ושינוי השם, מות רחל ולידת בנימין, רשימת שנים עשר הבנים ומות יצחק (לה, א-כט)
- התלמידים ינתחו את ההכנה הרוחנית "הסרו את אלהי הנכר" ואת שני השמות "בן אוני" ו"בנימין" בעזרת רש"י ורמב"ן
- התלמידים ידונו בסגירת מעגלים: חזרה למקום של הבטחה, נדר שמתקיים, ופרידה מאנשים קרובים

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מה פירוש "לחזור הביתה" אחרי עשרים שנה?

ה' אומר ליעקב "קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל", המקום שבו חלם את חלום הסולם כשברח מעשו. הפרק נסגר כשיעקב ועשו קוברים יחד את אביהם (לה, כט).

🧪 פתיחה

שואלים: אילו הייתם חוזרים אחרי עשרים שנה למקום שבו הבטחתם הבטחה חשובה, מה הייתם מרגישים? מה הייתם עושים שם? מזכירים: בפרק כח נדר יעקב בבית אל "והיה ה' לי לאלהים".

📖 הסבר למורה

ה' מצווה על יעקב לעלות לבית אל ולבנות מזבח "לָאֵל הַנִּרְאָה אֵלֶיךָ, בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ". לפני העלייה יעקב מצווה על ביתו: "הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר, אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם, וְהִטַּהֲרוּ, וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם", וטומן את הפסלים "תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם". בדרך "וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים, עַל־הֶעָרִים", ואיש אינו רודף אחריהם אחרי מעשה שכם. העלייה היא קיום הנדר מפרק כח.

בבית אל (לה, ו-טו): דבורה מינקת רבקה מתה ונקברת "תחת האלון", ונקרא שמו "אַלּוֹן בָּכוּת". ה' נגלה שוב ליעקב, מאשר את שינוי השם ("לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב, כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ") ומברך: "אֲנִי אֵל שַׁדַּי, פְּרֵה וּרְבֵה... וּמְלָכִים, מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ". זו הברכה של אברהם ויצחק, שעוברת עכשיו ליעקב בגלוי.

בדרך לאפרת (לה, טז-כט): רחל מתה בלידת בנה השני. המיילדת אומרת לה "אַל־תִּירְאִי, כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן", מילים שעונות על תפילתה בלידת יוסף ("יסף ה' לי בן אחר"). רחל קוראת לו "בֶּן־אוֹנִי", ויעקב "בִּנְיָמִין".

רחל נקברת בדרך, ו"הוּא מַצֵּבֶת קִבְרַת־רָחֵל, עַד־הַיּוֹם". אחר כך באים פסוק קצר על ראובן ובלהה, רשימת "וַיִּהְיוּ בְּנֵי־יַעֲקֹב, שְׁנֵים עָשָׂר", ומות יצחק: "וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ, עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו".

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק לה, פסוקים א-טו

(א) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב, קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם; וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ – לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ, בְּבָרְחֶךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ.

(ב) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ, וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ: הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר, אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם, וְהִטַּהֲרוּ, וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם.

(ג) וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה, בֵּית־אֵל; וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ, לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי, וַיְהִי עִמָּדִי, בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי.

(ד) וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב, אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם, וְאֶת־הַנְּזָמִים, אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם; וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב, תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם.

(ה) וַיִּסָּעוּ; וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים, עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם, וְלֹא רָדְפוּ, אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב.

(ו) וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה, אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן – הִוא, בֵּית־אֵל: הוּא, וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ.

(ז) וַיִּבֶן שָׁם, מִזְבֵּחַ, וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם, אֵל בֵּית־אֵל: כִּי שָׁם, נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים, בְּבָרְחוֹ, מִפְּנֵי אָחִיו.

(ח) וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה, וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן; וַיִּקְרָא שְׁמוֹ, אַלּוֹן בָּכוּת.

(ט) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד, בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם; וַיְבָרֶךְ, אֹתוֹ.

(י) וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים, שִׁמְךָ יַעֲקֹב: לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב, כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ, וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ, יִשְׂרָאֵל.

(יא) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי, פְּרֵה וּרְבֵה – גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם, יִהְיֶה מִמֶּךָּ; וּמְלָכִים, מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ.

(יב) וְאֶת־הָאָרֶץ, אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק – לְךָ אֶתְּנֶנָּה; וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ, אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ.

(יג) וַיַּעַל מֵעָלָיו, אֱלֹהִים, בַּמָּקוֹם, אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ.

(יד) וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה, בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ – מַצֶּבֶת אָבֶן; וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ, וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן.

(טו) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם, אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים – בֵּית־אֵל.

בראשית פרק לה, פסוקים טז-כט

(טז) וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל, וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה; וַתֵּלֶד רָחֵל, וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ.

(יז) וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ, בְּלִדְתָּהּ; וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי, כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן.

(יח) וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ, כִּי מֵתָה, וַתִּקְרָא שְׁמוֹ, בֶּן־אוֹנִי; וְאָבִיו, קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין.

(יט) וַתָּמָת, רָחֵל; וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה, הִוא בֵּית לָחֶם.

(כ) וַיֵּצֶב יַעֲקֹב מַצֵּבָה, עַל־קְבֻרָתָהּ – הִוא מַצֶּבֶת קְבֶרַת־רָחֵל, עַד־הַיּוֹם.

(כא) וַיִּסַּע, יִשְׂרָאֵל; וַיֵּט אָהֳלָה, מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר.

(כב) * וַיְהִי, בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא, וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו, וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל; וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב, שְׁנֵים עָשָׂר.

(כג) בְּנֵי לֵאָה, בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן; וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה, וְיִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן.

(כד) בְּנֵי רָחֵל, יוֹסֵף וּבִנְיָמִן.

(כה) וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל, דָּן וְנַפְתָּלִי.

(כו) וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה, גָּד וְאָשֵׁר; אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב, אֲשֶׁר יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם.

(כז) וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו, מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע – הִוא חֶבְרוֹן, אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק.

(כח) וַיִּהְיוּ, יְמֵי יִצְחָק – מְאַת שָׁנָה, וּשְׁמֹנִים שָׁנָה.

(כט) וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו, זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים; וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ, עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר, אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם" (בראשית לה, ב)

💭 **מפרשים:** רש"י: "שֶׁיֵּשׁ בְּיֶדְכֶם מִשֶּׁלָּל שֶׁל שְׁכֶם"; "והטהרו. מֵעֲ"ז"; "שֶׁמָּא יֵשׁ בְּיֶדְכֶם כְּסוּת שֶׁל עֲ"ז". העלייה לבית אל דורשת ניקוי מן העבר.

📜 **כתוב:** "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ, בֶּן־אוֹנִי; וְאָבִיו, קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין" (בראשית לה, יח)

💭 **מפרשים:** רש"י: "בן אוני. בֶּן צַעֲרִי". הרמב"ן: אביו "רָצָה לִהְיוֹת קוֹרֵא אוֹתוֹ בַּשֵּׁם שֶׁקְּרָאַתּוּ אִמּוֹ", אבל הפך את "און" מצער לכוח: "בֶּן הַכֹּחַ אוֹ בֶּן הַחֹזֶק".

📜 **כתוב:** "וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן, מֵתָה עָלַי רָחֵל" (בראשית מח, ז)

💭 **מפרשים:** רש"י: יעקב קבר את רחל בדרך "שֶׁתְּהֵא לְעֶזְרָה לְבָנֶיהָ כְּשֶׁיַּגְלֶה אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן", ומביא את "קול ברמה נשמע" (ירמיהו לא). הקבר בצד הדרך נעשה מקום של תפילה לדורות.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: חזרה למקום של הבטחה (4 דקות)
2. קריאה: לה, א-ה, ההכנה לעלייה; רש"י על "הסרו את אלהי הנכר" (8 דקות)
3. בבית אל (ו-טו): הברכה ושינוי השם; השוואה לפרקים כח ולב (10 דקות)
4. מות רחל ולידת בנימין (טז-כ): שני השמות, רש"י ורמב"ן (10 דקות)
5. רשימת הבנים ומות יצחק (כב-כט): מה נסגר כאן? (8 דקות)
6. דיון ערכי וכרטיס יציאה (5 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה ציווה יעקב על ביתו לפני העלייה לבית אל (לה, ב-ד)?
2. מה כוללת הברכה שקיבל יעקב בבית אל (לה, יא-יב)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההבדל בין "בן אוני" ל"בנימין" לפי הרמב"ן? למה, לדעתו, יעקב לא ויתר לגמרי על השם שנתנה רחל?
2. למה, לדעתכם, השם "ישראל" ניתן בפרק לב ומאושר שוב בפרק לה?

הערכה (מה דעתי?)

1. "והחליפו שמלתיכם": האם שינוי חיצוני יכול לעזור לשינוי פנימי?
2. מה מלמד הפסוק "ויקברו אתו עשו ויעקב בניו" על המשפחה אחרי כל הסכסוכים?

🏁 סיכום השיעור

פרק לה סוגר מעגלים: יעקב חוזר לבית אל ומקיים את נדרו, השם ישראל והברכה מאושרים, נולד הבן השנים עשר, ורחל ויצחק מתים. המשפחה, שהחלה בבריחה, נעשית "שנים עשר בני יעקב", בסיס לעם.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב: "המעגל שנסגר בפרק לה שהכי נגע בי הוא _____".

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה מבנית: הפרק כסיכום של סיפור יעקב (בית אל בפרק כח ובפרק לה, השם בפרק לב ובפרק לה).
- מבט רגשי: מות שלוש דמויות (דבורה, רחל, יצחק) והשמות שניתנים למקומות ("אלון בכות", "מצבת קברת רחל").
- רקע: קבר רחל ומסורת "רחל מבכה על בניה" בתרבות היהודית והישראלית.
- דיון פתוח: אבל ופרידה, ושמות שמבטאים כאב או תקווה.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (לה, ב): "שֵׁשׁ בְּיֶדְכֶם מִשֶּׁלָּל שֶׁל שְׁכֶם": טהרה מעבודה זרה לפני עלייה למקום קדוש.
- רש"י (מח, ז) "שָׁתְהֵא לְעֶזְרָה לְבָנֶיהָ" וירמיהו לא, יד-טז: תפילת רחל ונבואת הנחמה.
- רש"י (לה, כב) "מִתּוֹךְ שֶׁבִּלְבֵּל מִשְׁכָּבוֹ" ו"שֶׁכֶּלֶן שָׁוִין וְכֻלָּן צַדִּיקִים": זהירות בשיפוט האבות והשבטים.
- אמונה: קיום הנדר מפרק כח, ו"לֶאֱל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי" כהכרת הטוב.

💡 הערות למורה

הפסוק על ראובן ובלהה (לה, כב) קצר; אפשר להציג אותו לפי רש"י ("מִתּוֹךְ שֶׁבִּלְבֵּל מִשְׁכָּבוֹ") ולהמשיך לרשימת הבנים. ביחידה 15 באתר יש שיעור על "רחל מבכה על בניה" (ירמיהו לא) לכיתה ט'. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

ההכנה לבית אל, הברכה ושינוי השם, "בן אוני" ו"בנימין" עם רש"י ורמב"ן, רשימת הבנים ומות יצחק, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית לה (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית לה, ב (ספריא)
- רש"י על בראשית לה, יח (ספריא)
- רמב"ן על בראשית לה, יח (ספריא)
- רש"י על בראשית לה, כב (ספריא)

- רש"י על בראשית מח, ז (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: שוב לבית אל: "הסרו את אלהי הנכר"

1. "הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר" (להיפרד מעבודה זרה); "וְהִטַּהֲרוּ" (טהרה); "וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם" (שינוי חיצוני כסימן לשינוי פנימי). לפי רש"י, ייתכן שהיו בידם חפצים "מִשֶּׁלָּל שֶׁל שְׁכֶם".
2. בפרק לב: ה"איש" במאבק בלילה, אחרי ששאל לשמו. בפרק לה: ה׳ עצמו, בבית אל, בהתגלות ובברכה. השם מאושר בגלוי ובשלום.
3. "פְּרֵה וּרְבֵה – גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם, יִהְיֶה מִמֶּךָּ; וּמְלָכִים, מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ" והארץ (יב). דומה לברכת אברהם (יז) וליצחק.
4. רש"י: "בן אוני. בֶּן צַעֲרִי". הרמב"ן: יעקב רצה לשמור על השם שנתנה האם, והפך "און" (צער) ל"בֶּן הַכֹּחַ אוֹ בֶּן הַחֹזֶק"; ימין הוא סמל לגבורה.
5. רש"י: כדי "שֶׁתְּהֵא לְעֶזְרָה לְבָנֶיהָ כְּשֶׁיִּגְלֶה אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן"; רחל בוכה על בניה, וה׳ משיב "יש שכר לפעולתך" (ירמיהו לא).
6. "וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ, עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו": האחים, שהיו בסכסוך, עומדים יחד בקבורת אביהם; הפיוס מפרק לג נשמר.
7. א. דוגמאות: העלייה לבית אל ובניית מזבח מקיימת את הנדר מכח, כ-כב ("כִּי שָׁם, נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים"); שינוי השם מפרק לב מאושר (לה, י); לידת בנימין עונה על "יסף ה׳ לי בן אחר" (ל, כד; לה, יז); עשו ויעקב יחד בקבורה (כט). ב. "בן אוני": צער ואבל של רחל (רש"י: "בן צערי"); "בנימין": כוח והצלחה (רמב"ן), או בן הדרום (רש"י). ניקוד מוצע: א 10 (2 × 5); ב 10 (הסבר 5, פרשן 5).

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ורשב"ם מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי האבות בבראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.